

*Шевчук Світлана Ростиславівна,
суддя Вищого господарського суду України,
кандидат юридичних наук*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В ГОСПОДАРЬСЬКИХ СПРАВАХ

Питання доступності правосуддя стало порушуватися в наукових колах і серед практиків не так давно у зв'язку з його беззаперечною суспільно-політичною, юридичною та науковою актуальністю. Одразу ж варто зауважити, що це питання пов'язане з правом на справедливий судовий розгляд, яке передбачено п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.). Для України воно актуалізувалося із схваленням Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів (2006 р.), яка основними завданнями визначила забезпечення доступного та справедливого судочинства, прозорості у діяльності судів, оптимізацію системи судів загальної юрисдикції. У подальшому Закон «Про судоустрій і статус суддів» (2010 р.) наголосив, що судова система має забезпечувати доступність правосуддя для кожної особи в порядку, встановленому Конституцією та законами, а підставами дисциплінарної відповідальності суддів є істотні порушення норм процесуального права при здійсненні правосуддя, зокрема, відмова у доступі особи до правосуддя з підстав, не передбачених законом.

У вітчизняній науковій літературі доступність правосуддя трактується як стан організації судової системи та юрисдикційної

діяльності суду в демократичному суспільстві, який задовольняє потребу суспільства у вирішенні юридично значущих справ і відповідає закріпленим у міжнародно-правових актах вимогам. Доступність правосуддя розглядається також як принцип організації та діяльності судової влади, сфера дії якого поширюється на організацію судової системи та регламентацію процедури вирішення судом юридично значущих справ [1].

Серед вчених-процесуалістів існує також думка, що доступність правосуддя — це певний стандарт, який відбиває вимоги справедливого та ефективного судового захисту, що конкретизуються в необмеженій судовій юрисдикції, належних судових процедурах, розумних строках і можливості безперешкодного звернення будь-якої заінтересованої особи до суду. До поняття доступності правосуддя включають зазвичай такі елементи: 1) «раціональна» юрисдикція суду, яка досягається зменшенням кількості завдань, що не належать до здійснення правосуддя, наявністю альтернативних процедур вирішення спорів; 2) визнання права громадського інтересу об'єктом судового захисту (введення групових позовів); 3) належна судова процедура, яка гарантує справедливий судовий розгляд і передбачає як мінімум два основних елементи: сповіщення та слухання; 4) розумні строки розгляду цивільних

справ; 5) «право бідності», тобто наявність механізму, що усуває перешкоду у вигляді судових витрат при зверненні до суду фінансово неспроможних суб'єктів. Що стосується більш широкого підходу до поняття доступності, то вона в цілому забезпечується певними організаційними (територіальне наближення суду до населення, раціонально організована робота апарату суду), правовими (обмеження юрисдикції суду лише з правомірною метою, без порушення сутності самого права, справедливий судовий розгляд, що включає належну судову процедуру, додержання принципів гласності, диспозитивності, змагальності, процесуальної рівноправності сторін, розумність строку судового розгляду) та економічними умовами (розумні судові витрати і створення процесуального механізму звільнення від їх сплати, надання кваліфікованої юридичної допомоги на пільгових умовах фінансово неспроможним суб'єктам) [2].

На початку ми вже зазначали, що доступ до правосуддя пов'язаний із правом на справедливий судовий розгляд і, як вказується у процесуальній літературі, воно є його складовою (поряд із правом на розгляд упродовж розумного строку; правом на публічний розгляд справи; правом брати участь у судовому розгляді справи нарівні з іншою стороною) [3]. Немаловажну роль у визначенні змісту поняття доступу до правосуддя відіграють Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи (які є втіленням висновків ПАРЄ), в яких містяться пропозиції: про розширення механізмів примирення сторін або дружнього врегулювання спорів до прийняття його до провадження або ж у ході розгляду; про оптимізацію судового процесу, який зазвичай має складатися не більш як із двох судових засідань; про застосування санкцій стосовно будь-якої сторони, що не здійснює необхідні процесуальні дії в установлені строки; про надання суду повноваження або негайно ухвалювати рішення по суті спору, або накладати штраф чи зобов'язувати відшкодувати збитки чи залишати заяву без розгляду; про активну роль суду в процесі доказування; про виключення з права на апе-

ляцію неналежних питань — позовних вимог на неналежні суми, вимоги щодо одержання дозволу суду на подання апеляції; про запровадження медіації як альтернативного способу врегулювання спорів [4].

Аналіз вищенаведених доктринальних положень, міжнародних стандартів у сфері правосуддя та реального стану господарського судочинства в Україні свідчить, що одним із перспективних шляхів створення гарантій доступності господарського судочинства, яке поєднувало б основні елементи поняття доступності правосуддя (наведені вище), є запровадження в господарське судочинство спрощених (прискорених) порядків розгляду і вирішення позовних вимог суб'єктів господарювання без виклику сторін. Наприклад, для оптимізації господарського процесу за рахунок диференціації судових процедур, необхідне введення спрощеного провадження, умовами застосування якого мали б стати: безспірність характеру вимог позивача або очевидність їх законності (чи незаконності), їх визнання відповідачем або пред'явлення позову на незначну суму, а також неможливість подальшого використання такого рішення суду як преюдиціального. Не виключається й урахування критеріїв складності справи та характеру спору. Такий розгляд мав би здійснюватись або за клопотанням позивача, або з ініціативи господарського суду без виклику сторін. Було б доцільним визначити в законі перелік справ, які підлягають розгляду в спрощеному порядку, надати суду, на його розсуд, право ухвалювати рішення в порядку спрощеного провадження одразу — на підставі лише поданих позивачем матеріалів або ж після отримання заперечень від відповідача. Однією із форм спрощеного порядку, як приклад, можна назвати наказне провадження у цивільному судочинстві, досвід застосування якого засвідчив його ефективність, або ж спрощений порядок розгляду господарських спорів в арбітражному процесі Російської Федерації.

Розгляд справ у такому спрощеному (альтернативному загальнопозовному) порядку

має здійснюватися за пільговою ставкою судового збору, в максимально скорочені строки, забезпечить ефективне й оперативне поновлення у правах, що зрештою забезпечить реалізацію вищенаведених складових поняття доступності правосуддя, дозволить судовим органам швидко вирішувати велику

кількість справ, оперативно захищаючи порушені права суб'єктів господарювання, а це, безумовно, сприятиме ефективності господарського судочинства та підвищуватиме авторитет системи господарських судів у цілому.

Список використаних джерел

1. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.10 / О. М. Овчаренко ; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. — Х., 2007. — 20 с.
2. Сакара Н. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах / Н. Ю. Сакара // Право України. — 2004. — № 1. — С. 105.
3. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. проф. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — С. 156.
4. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. — Х. : Право, 2011. — С. 82—83.